

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.2.33>

Манько Д.Г.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
Міжнародного гуманітарного університету
м. Одеса, Україна*

ЛЕГІТИМНІСТЬ І ЛЕГАЛЬНІСТЬ ПРАВА ЯК ЗАСАДИ СТАБІЛЬНОСТІ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Актуальність. Дослідження ролі легітимності і легальності у формуванні стабільності правової системи є актуальним і необхідним для забезпечення розвитку соціуму, захисту прав і свобод громадян, економічного процвітання та ефективного реагування на сучасні виклики. Стабільна правова система є основою для збереження правопорядку, забезпечення справедливості та підтримки соціальної гармонії. Робота над вдосконаленням стабільності правової системи сприяє підвищенню ефективності державного управління та створенню сприятливих умов для розвитку. З іншої сторони, стабільна правова система сприяє інтеграції країни в міжнародну правову спільноту, забезпечуючи виконання міжнародних зобов'язань і стандартів.

Мета статті. Провести загальнотеоретичний аналіз легітимності й легальності права як засад забезпечення стабільності правової системи.

Окремі аспекти цієї проблеми досліджувалися у роботах: С. В. Бобровник, В. А. Василенко, В. В. Дудченко, Н. М. Крестовської, Л. А. Луць, Ю. М. Оборотова, Н. М. Оніщенко, О. В. Петришина, В. А. Тація, Ю. С. Шемшученко та ін.

Основна частина дослідження. Дослідженню сутності та особливостей правової системи присвятили свої наукові розробки вчені, чий праці стали фундаментом для подальшого розвитку української правової науки. В. А. Тацій, окрім інших дискусійних питань, досліджував проблемні аспекти правової сис-

теми, верховенства права, правової держави та конституційних основ правової системи України. Наукові розвідки О. В. Петришина, сприяли розвитку розуміння правової системи як складного і багатогранного явища. В свою чергу В. А. Василенко, проводив наукові дослідження в галузі міжнародного права і його взаємодії з національними правовими системами. Вивчав питання інтеграції української правової системи у світовий правовий простір. В. В. Костицький досліджував питання структурних елементів правової системи та її функцій. Вивчав проблеми конституційного регулювання і його впливу на правову систему України. Н. М. Оніщенко, присвятила значну увагу дослідженню утвердження нових соціальних відносин та відповідних духовних, моральних цінностей які актуалізують проблему функціонування адекватної цим реаліям правової системи.

Зокрема, Н. М. Оніщенко зазначає, що становлення інститутів перехідного суспільства в Україні, утвердження нових соціальних відносин та відповідних духовних, моральних цінностей актуалізують проблему функціонування адекватної цим реаліям правової системи. Саме вона покликана справляти істотний вплив на характер суспільних змін, сприяти гуманізації держави і права, вдосконаленню законодавчого процесу, підвищенню ефективності правового регулювання, формуванню високої суспільної та індивідуальної правосвідомості. Правова система є одним з важливих засобів забезпечення динамізму

політичної та соціальної стабільності, цілісності суспільства. Під впливом інтеграційних і глобалізаційних процесів відбувається зближення національних правових систем та їх інститутів. Базою такого зближення виступають загальнолюдські цінності, принципи верховенства права, демократичної, соціально-правової держави тощо [3, с. 3].

Встановлюючи роль суспільства у визнанні та підтриманні функціональності правової системи, слід враховувати наукові розробки представників південно-української правової школи, які обґрунтовують, що правова система є цілісною сукупністю взаємозв'язаних і взаємодіючих правових явищ, що формуються суспільством, при необхідності опосередкованих державою, призначених особливими засобами і методами об'єднувати людей в єдиний соціум та регулювати їх відносини з метою самозбереження суспільства та його прогресивного розвитку. Цінність поняття правової системи полягає в тому, що воно дає чималі додаткові можливості для комплексного аналізу правової сфери життя суспільства [4, с. 8].

Не викликає сумніву, що основою правової системи є право.

На думку Ю. С. Шемшученко, філософське вчення про цінності/аксіологія розглядає право як соціальну цінність і благо, покликане реалізувати такі цінності, як існування суспільства і життя людини шляхом визнання й захисту державою таких фундаментальних цінностей, як свобода, рівність, відповідальність, справедливість [9, с. 8].

У зазначеному аспекті, слушною є наукова позиція Ю. М. Оборотова, який обґрунтував, що право слід розуміти як ціннісно-нормативну систему, націлену на закріплення, ранжування, перерозподіл і охорону цінностей, а також на інформування про цінності, які таким чином стають цінностями права/правовими цінностями, що несуть у собі цивілізаційні й культурні нашарування, пов'язані з розумінням свободи, справедливості, порядку, збереження себе, близьких і всієї

соціальної цілісності. Ціннісно-нормативне праворозуміння транслює право через віки й покоління за допомогою правового менталітету, правових традицій, інститутів, що дає можливість простежити історичну зумовленість права, його моральну обґрунтованість і відповідність традиційним релігійним основам. Ціннісно-нормативна система права розрахована на її визнання народом, тобто легітимацію, що забезпечує дієвість та ефективність права. [2, с. 49]

В свою чергу, аксіологічне спрямування, не зменшує характер вимог соціуму щодо розвитку сприйняття аспектів правового впливу на суспільство.

Відтак, легітимність права, є не тільки моментом фактичного сприйняття та/або визнання права з боку суспільства, але й тією моделлю, фактичним алгоритмом, у відповідності до якого індивіди формують свою поведінку. Легітимність є результатом процедури легітимації, вона містить у собі кінцеві атракції реакції на створені правові приписи щодо впорядкування.

Ще у 2009 році було схвалено концепцію проекту Закону України «Про вплив громадськості на прийняття нормативно-правових актів». Зокрема, у тексті зазначеного акту вказується, що завданнями концепції є сприяння активному залученню громадян, інститутів громадянського суспільства та суб'єктів господарювання до процесу прийняття нормативно-правових актів; посилення прозорості та ефективності діяльності органів державної влади, їх посадових і службових осіб; установа комплексного правового механізму здійснення контролю за лобюванням; мінімізація проявів корупції, корупційних діянь і злочинів у сфері службової діяльності у процесі прийняття (участі у прийнятті) органами державної влади, їх посадовими і службовими особами нормативно-правових актів [5].

Вказані положення підкреслюють висновок про важливість соціально-активної позиції суспільства щодо нормативно-правових актів які приймаються у державі.

Поняття легітимності та легальності права є фундаментальними для розуміння функціонування правової системи, але вони мають різні значення і відображають різні аспекти правового регулювання та сприйняття права суспільством.

В. С. Резник слушно визначає легітимність (лат. *legitimus* – відповідний до закону, правовий) – як правову категорію, що відображає зв'язок інтересів людей з їхньою внутрішньою оцінкою, зумовленою особливостями світосприйняття, системи цінностей, переконань, суспільної думки, морально-психологічних чинників, традицій, повсякденних звичок тощо. У вузькому розумінні легітимність означає підтримку, позитивне ставлення, довіру або визнання авторитету влади та державно-правових інститутів суспільною думкою, населення країни загалом (або великими його групами). Вона є наслідком сприйняття права [6].

Легітимність права стосується сприйняття і визнання правових норм суспільством як справедливих, обґрунтованих і прийнятних. Легітимність пов'язана з моральною та етичною оцінкою права, його відповідністю соціальним цінностям та очікуванням громадян.

Тур М. Г., аналізуючи природу легітимності, визначив структурні елементи складного соціального процесу легітимації, а саме:

1) Суб'єкт легітимації – легітимаційних дій (хто легітимуює – жерці, теологи, владні структури, ідеологічні центри, ЗМІ тощо). Це суб'єкт активний.

2) Об'єкт (що легітимуюється) – це передусім соціальний інститут, соціальна практика, соціальні явища, політика – все, що зачіпає інтереси людей, постає соціально значимим.

3) Смысловий універсум (в референції до чого легітимуюється). Це – метафізичні та наукові картини світу, нормативні та ціннісні системи: міфологія, релігія, наука, мораль, філософські парадигми.

4) Механізм (як, у який спосіб легітимуюється).

5) Носії легітимних уявлень – індивіди. Це також суб'єкт, але пасивний (реципієнт). Він

є точкою перетину, впливу легітимаційних дій.

Як бачимо, в легітимаційному процесі відбувається свідоме надання соціальним інститутам суб'єктивної значущості згідно з уявленнями про цінність, благо та належне. А це значить, що будь-яка легітимація здійснюється в ціннісно-нормативному полі й спирається на нормативний консенсус в суспільстві щодо значень життєвого світу [8].

В свою чергу легальність (законність) права стосується формальної відповідності правових норм встановленим правилам і процедурам. Вона означає, що закони, прийняті органами влади, відповідають встановленим конституційним та іншим юридичним вимогам.

Розмірковуючи про природу співвідношення легальності й легітимності права В. В. Дудченко зазначає, що доповнення формальних вимог справедливості морально-етичними цінностями називається легітимацією. Теорією легітимації є правова етика, а відтак, легітимація спирається на допозитивні і надпозитивні критерії. Легітимувати що-небудь означає обґрунтувати й виправдати його. Теорія легітимації, таким чином, осмислює право не тільки з точки зору яке воно є (легальне, позитивне право), але і яким йому належить бути (легітимне право). Неузгодженість того, що «є» (речі, як вони реально існують), і того, що «мусить бути» (речі, якими вони мають бути, якщо орієнтуватися на певні надпозитивні цінності), обумовлює проблему суцього й належного, права й факту [1, с. 59].

Легальність і легітимність є взаємопов'язаними, але не тотожними поняттями. Закони можуть бути легальними, але не легітимними. Наприклад, закон, прийнятий відповідно до всіх процедурних вимог, може бути сприйнятий суспільством як несправедливий або такий, що не відповідає моральним цінностям. Приміром, податкові закони, що встановлюють високі ставки, можуть бути легальними, але викликати обурення серед громадян і сприйматися як несправедливі.

Та навпаки, правові норми або рішення можуть бути сприйняті суспільством як легі-

тимні, навіть якщо вони не повністю відповідають формальним юридичним вимогам. Наприклад, дії громадянських активістів, які порушують закон, але отримують широку підтримку суспільства через боротьбу за справедливість.

Слід підтримати наукову позицію І. В. Рибачака, що легітимаційні процеси в умовах сучасності онтологічно спрямовані на максимальне подолання дисбалансу між політичною владою та громадянським суспільством, в першу чергу, шляхом їх постійної інформаційно-комунікативної взаємодії. Проте у вимірі вітчизняної реальності точки дотику глобальних трендів розвитку відкритого інформаційного суспільства з все ще несформованим громадянським суспільним простором, його слабким демократизмом і низькою транспарентністю політичних структур, спотворюють вихідний зміст політичних засад новітньої доби, формують перманентні загострення та приводять до асинхронності в становленні ефективної структури політичному України [7].

Легальність і легітимність права є взаємодоповнюючими компонентами які є одними з ключових засад стабільності правової системи. Легальність забезпечує відповідність правових норм і дій закону встановленим правилам і процедурам, тоді як легітимність відображає моральне і етичне визнання цих норм суспільством. Для забезпечення розвитку правової системи важливо, щоб закони були одночасно легальними і легітимними, оскільки це сприяє довірі до системи законодавства та підвищує її ефективність.

Висновки. Стабільність правової системи забезпечується загальними та спеціальними факторами. Загальні фактори складаються з множинності компонентів які, перш за все включають: поділ та належну взаємодію гілок державної влади, правову визначеність, ефективну юридичну діяльність, прозорість і підзвітність у діяльності державних орга-

нів, дотримання ними прав і свобод громадян, високий рівень правової культури, інституційну стійкість, якісне законодавство та його відповідність міжнародним стандартам.

До спеціальних факторів відносяться: легальність й легітимність права. Легальність права, є зовнішньою, об'єктивно-формальною характеристикою та отримує вираз у прийнятті письмових правових актів компетентним суб'єктом у відповідності до встановленої законом процедури, їх реєстрації та промульгації.

Легітимність права є відображенням суб'єктивно-фактичного сприйняття правових приписів з боку суспільства та отримує вираження у домінуючій в соціумі правомірній поведінці.

Зазначені положення вказують на те, що легальність й легітимність права є фундаментальними засадами забезпечення стабільності правової системи, яка, у свою чергу, є ключовою умовою для належного функціонування держави, забезпечення правопорядку і захисту та належної реалізації прав та свобод громадян. Стабільність правової системи гарантує передбачуваність правового регулювання, виступає умовою забезпечення комфортності співіснування індивідів у соціумі та засадою перспектив ефективного політико-економічного розвитку.

Основою стабільності правової системи є позаконкурентна властивість права ефективно регулювати суспільні відносини у незалежності від зовнішніх та внутрішніх викликів, зберігаючи власну стійкість за рахунок змінення окремих своїх компонентів при умовах зберігання власної природи (нормативності, формальної визначеності, направленості на регулювання суспільних відносин, вираженню свободи і справедливості та природних прав людини) та цілісності, що забезпечує можливість його фактичного сприйняття та визнання суспільством як особливої цінності.

Анотація

Дослідження ролі легітимності і легальності у формуванні стабільності правової системи є актуальним і необхідним для забезпечення розвитку соціуму, захисту прав і свобод громадян, економічного процвітання та ефективного реагування на сучасні виклики. Легітимність права, є не тільки моментом фактичного сприйняття та/або визнання права з боку суспільства, але й тією моделлю, фактичним алгоритмом, у відповідності до якого індивіди формують свою поведінку. Легітимність є результатом процедури легітимації, вона містить у собі кінцеві атракції реакції на створені правові приписи щодо впорядкування. В свою чергу легальність (законність) права стосується формальної відповідності правових норм встановленим правилам і процедурам. Вона означає, що закони, прийняті органами влади, відповідають встановленим конституційним та іншим юридичним вимогам. Поняття легітимності та легальності права є фундаментальними для розуміння функціонування правової системи, але вони мають різні значення і відображають різні аспекти правового регулювання та сприйняття права суспільством. Стабільність правової системи забезпечується загальними та спеціальними факторами. Загальні фактори складаються з множинності компонентів які, перш за все включають: поділ та належну взаємодію гілок державної влади, правову визначеність, ефективну юридичну діяльність, прозорість і підзвітність у діяльності державних органів, дотримання ними прав і свобод громадян, високий рівень правової культури, інституційну стійкість, якісне законодавство та його відповідність міжнародним стандартам.

До спеціальних факторів відносяться: легальність й легітимність права. Легальність права, є зовнішньою, об'єктивно-формальною характеристикою та отримує вираз у прийнятті письмових правових актів компетентним суб'єктом у відповідності до встановленої законом процедури, їх реєстрації та промульгації.

Легітимність права є відображенням суб'єктивно-фактичного сприйняття правових приписів з боку суспільства та отримує вираження у домінуючій в соціумі правомірній поведінці.

Зазначені положення вказують на те, що легальність й легітимність права є фундаментальними засадами забезпечення стабільності правової системи, яка, у свою чергу, є ключовою умовою для належного функціонування держави, забезпечення правопорядку і захисту та належної реалізації прав та свобод громадян.

Ключові слова: легітимація, легітимність права, легальність права, правова система, правопорядок, система законодавства, сучасне право.

Manko D.G. Legitimacy and legality of the law as the basis of the stability of the legal system **Summary**

The study of the role of legitimacy and legality in the formation of the stability of the legal system is relevant and necessary to ensure the stable development of society, protection of the rights and freedoms of citizens, economic prosperity and effective response to modern challenges. The legitimacy of law is not only the moment of actual perception and/or recognition of law by society, but also the model, the actual algorithm, in accordance with which individuals shape their behavior. Legitimacy is the result of the legitimation procedure, it contains the final attractions of the reaction to the created legal prescriptions for ordering. In turn, the legality (legitimacy) of law refers to the formal compliance of legal norms with established rules and procedures. It means that the laws adopted by the authorities meet the established constitutional and other legal requirements. The concepts of legitimacy and legality of law are fundamental for understanding the functioning of the legal system, but they have different meanings and reflect different aspects of legal regulation and the perception of law by society. The stability of the legal system is ensured by general and special

factors. General factors consist of a multitude of components, which, first of all, include: separation and proper interaction of branches of state power, legal certainty, effective legal activity, transparency and accountability in the activities of state bodies, their observance of the rights and freedoms of citizens, a high level of legal culture, institutional stability, quality legislation and its compliance with international standards.

Special factors include: legality and legitimacy of law. The legality of law is an external, objective and formal characteristic and is expressed in the adoption of written legal acts by a competent subject in accordance with the procedure established by law, their registration and promulgation.

Legitimacy of law is a reflection of the subjective-factual perception of legal prescriptions by society and is expressed in the lawful behavior dominant in society.

The specified provisions indicate that the legality and legitimacy of the law are the fundamental principles of ensuring the stability of the legal system, which, in turn, is a key condition for the proper functioning of the state, ensuring law and order and protection and proper implementation of the rights and freedoms of citizens.

Key words: legitimation, legitimacy of law, legality of law, legal system, law and order, system of legislation, modern law.

Список використаних джерел:

1. Дудченко В.В. Легітимність і легальність: питання співвідношення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2002. Випуск 26. С. 58–64.
2. Оборотов Ю. Праворозуміння як аксіоматична засада (постулат) права. *Право України*. 2012. № 4. С. 40–56.
3. Онищенко Н. М. Правова система: проблеми теорії. Київ, 2002. 311 с.
4. Правові системи сучасності: навчально-методичний посібник / М. Ю Рязанов, Г. М Чувакова, І. В. Антошина. Одеса: Фенікс, 2022. 108 с.
5. Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про вплив громадськості на прийняття нормативно-правових актів». Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2009 р. № 448-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448-2009-p#Text>
6. Резнік В. С. Легітимність. Енциклопедія сучасної України: у 30 т. / ред. І. М. Дзюба. НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. 502 с. URL: <https://esu.com.ua/article-54034>
7. Рибак І. В. Вплив інформаційно-маніпулятивних технологій на процес легітимації політичної влади в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ наук. 23.00.02. К. 2016. 23 с. URL: <http://idpnan.org.ua/files/ribak-i.v.-vpliv-informatsiyno-manipulyativnih-tehnologiy-na-protses-legitimatsiyi-politichnoyi-vladi-v-ukrayini.pdf>
8. Тур М. Г. Поняття легітимації: основні парадигми розуміння. *Філософська думка*. 2009. № 5. С. 9–22. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3152/1/Tur_ponyatty-ligitumisatcii_2009.pdf
9. Шемшученко Ю. С. Актуальні проблеми філософії права. *Проблеми філософії права*. 2003. Т. 1. С. 7–9.